rastavio, pokore preslatkoj vlasti Onoga, koji s tobom živi i kraljuje u jedinstvu Duha svetoga Bog, po sve vijeke vjekova«. Recimo s himnologom:

Vexilla Christus inclyta
Late triumphans explicat:
Gentes adeste supplices,
Regique regum plaudite.

O ter beata civitas
Cui rite Christus imperat
Quae jussa pergit exsequi
Edicta mundo caelitus! (Laud.)

(Krist pobjednik na široko razvija slavni svoj barjak. Skupite se narodi i pobožno čestitajte kralju kraljeva. O presretne li države, u kojoj Krista slušaju i koja uvijek izvrši što joj nebo zapovjedi).

O Christe, Princeps Pacifer,
Mentes rebelles subjice (Ad vesp.).

(Vladaru Kriste, koji nam mir donosiš, slomi otpor naših duša).

A.

Kamo vodi kultura?

Mnogi misle, da kultura nužno odvaja od Boga i da se čovjek to više udaljuje od svoga stvoritelja, što više napreduje u kulturi. Za mnoge je ovo neosporiva činjenica. Promatrajući mnoge pojedince, koji su napredovali u znanosti ili umjetnosti ili tehnici, a izgubili vjeru; gledajući, gdje i u narodima prosvijetljenim vjera gubi svoj auktoritet: dolaze do uvjerenja, da kultura nužno stvara i povećava opreku između Boga i čovjeka, između Božjih i ljudskih interesa. A ipak nijedno mišljenje nije manje ispravno nego li ovo. Najprije moramo izlučiti iz pojma kulture sve ono, što ne spada na nju. To je osobito odvratnost od Boga i svrhunaravnog reda. To priznaju i oni, koji misle, da kultura nužno vodi k odvratnosti od Boga; jer ono, što vodi, nije ono isto, čemu vodi. Ne zalazeći sada u ovo pitanje, da li kultura nužno vodi odvratnosti od Boga, ustanovit ćemo sam pojam kulture.

Kad govorimo o kulturi, mislimo na život, ne kakavgod, nego ljudski život. I onda, kad govorimo o materijalnoj i tjelesnoj kulturi, hoćemo samo da kažemo, e je razum zaokupljen materijalnim i tjelesnim dobrima. Zato i ne kažemo nikada, da imaju biline ili životinje kulturu, premda znamo, da imaju život. Kultura je dakle život razuma i volje; ljudska djelatnost, koja do njih stoji. A jer čovjek može djelovati ili kao pojedinac ili kao član socijalne zajednice, zato razlikujemo individualnu i socijalnu kulturu. Svijesno dakle upotrebljavanje i raz-

vijanje naših sila pod vodstvom razuma i volje, to je naša kultura. Svrha, za kojom ona nužno ide, je ono isto što je svrha svih naših sila i sve naše djelatnosti. Koja je ova svrha i kako je postizavamo, to su dva pitanja, na koja kršćanska filozofija daje odgovor siguran i častan i pun utjehe za nas: Sva stvorenja nužno teže za tim, da steku što veću sličnost s Bogom. Već su po svojoj biti slike Božje, a i svakim djelom bivaju sličnije Bogu, mislile na to ili ne mislile. Pače i kad bi htjele, ne bi mogle zapriječiti, da ne postaju svojim djelima slične Bogu, kao što ne mogu promijeniti svoje naravi, koja je od Stvoritelja svoga dobila ovaj pravac. To vrijedi za svaku stvar bez izuzetka, svaki čas bez prestanka. Isto vrijedi i za sva djela, koja spadaju na kulturu: i kultura vodi čovjeka sličnosti s Bogom, makar ljudi ne znali ili ne htjeli; kao što se čovjek nužno dade pritezati od zemlje, makar i ne zna za to ili se borio proti tomu.

Da vidimo kako nas kultura vodi k sličnosti s Bogom, promotrimo neka svojstva Božja i kako možemo postati Bogu slični glede onih svojstava Vidjet ćemo ,da nas upravo one grane moderne kulture čine Bogu sličnima, za koje mnogi misle, da nas otuđuju Bogu: tehnika i znanost. Ona svojstva Božja, koja ćemo promatrati, jesu: Bog je svuda nazočan, i sve znade.

1. Bog je svuda nazočan, u svim stvarima, na trostruki način prema Sv. Tomi (Sum. th. 1, 8, 3, c): »Est in omnibus per potentiam, inquantum omnia potestati eius subduntur. Est per praesentiam in omnibus, inquantum omnia nuda sunt et aperta oculis eius. . Est in omnibus per essentiam, inquantum adest omnibus, ut causa essendi — Bog je u svim stvarima svojom moću, u koliko je sve Njegovoj moći podvrgnuto. U svim je stvarima nazočan, u koliko je sve Njemu očito i otkriveno. U svim je stvarima bitno, u koliko je u njima kao uzrok bistvovanja«. Biti tako u svim stvarima, svojstvo je, koje pripada samo Bogu. (Sum. th. 1, 8, 4, c.)

Čovjekova je nazočnost ograničena na neizmjerno malen dio stvari. Malo je stvari, koje su podvrgnute pojedincu, pa i čitavom rodu ljudskom; malo je toga, što je i pojedincu i ljudskom društvu očito i otkriveno; malo ima tih stvari, kojima je čovjek uzrok bistvovanja. Kultura proširuje ograničeni krug naše nazočnosti. Kulturom si podvrgava čovjek mnoge stvari, prema kojima je čovjek bez kulture nemoćan. Samo kulturom podvrgao si čovjek one sile, koje kriju u sebi para i plinovi, elektrika i magnetizam, ter ih prisilio, da mu tjeraju strojeve, da prenose njega i njegovo blago iz jednoga mjesta na drugo i kopnem i morem i zrakom, ter da mu služe kao glasnici njegove misli i volje, vršeći munjevitom brzinom zapovijedi čovjeka-gospodara. Željeznice sa parnim i električnim pogonom, lađe u moru i u zraku, tele-

graf i telefon svjedoci su one pobjede, koju je čovjek stekao kulturom. Mogli bismo još bezbroj drugih slučajeva promatrati: kako je kulturni čovjek i neobuzdane gorske rijeke prisilio, da mu služe kao izvor elektrike; kako je prokrčio ravne puteve i kroz neprohodna brda; kako je razapeo mostove za željeznice i preko najsilnijih rijeka. Ali neka nam budu dovoljni ovi nekoliki primjeri; kad bismo htjeli sve nabrajati, ne bismo došli do kraja. Sve nam ovo jasno svjedoči, da kulturom, kojom čovjek podvrgava sebi prirodne sile, postaje sličniji Bogu. Istina, da uvijek ostaje neizmjerna razlika između Boga i čovjeka: prvo zato, jer si čovjek može podvrći samo malen dio prirodnih sila; *drugo zato, jer čovjek ništa ne može bez pomoći Božje*, a Bog je apsolutno neovisan.

I u drugom pogledu, u kojem je Bog svuda nazočan, što mu je naime sve očito i otvoreno, kulturom čovjek biva Bogu sličnijim nego li je bez kulture. I bez kulture čovjek može imati o mnogim stvarima jasnu i sigurnu spoznaju. Može vidjeti stvari, koje postoje i kakve su, i što se zbiva, može to znati vlastitim opažanjem i pripovijedanjem drugih. Ali koliko više možemo vidjeti i opažati i promatrati, što se zbiva, služeći se sredstvima kulture. Dalekozorom i sitnozorom vidimo stvari i promatramo njihova svojstva i zapažamo događaje, o kojima inače ne bismo ni slutili. Kakav je daleki svijet i što se u njemu zbiva, lako možemo sami vidjeti, jer možemo u kratko vrijeme dospjeti u one krajeve željeznicom, automobilom, parobrodom, aeroplanom. Što se govori, pjeva, svira daleko od nas, čuti možemo pomoću električnih valova. Tako naša kulturna sredstva na prije neslućen način i u nedoglednoj mjeri proširuju krug našega vlastitoga iskustva. Isti je učinak i onih velikih kongresa, na kojima se čovjek može na svoje oči i uši uvjeriti, kako misle i osjećaju nebrojeni ljudi; mislimo samo na veličanstveni euharistični kongres u Chicagu.

Osim ovih sredstava, koja nam omogućuju tako veliko vlastito iskustvo, nudi nam kultura i svu silu drugih, koja, istina, ne mogu učiniti, da sami vidimo ili čujemo i pipamo stvari, ali koje nam ih ipak predstavljaju, kao da su pred nama: fotografije, osobito sa projekcijama, pomažu nam, da gotovo vidimo stvari, kinematograf kao da opetuje pred nama događaje. Gramofon opetuje pred nama, što se govorilo, pjevalo, sviralo. Sva ova sredstva zaostaju za onima, koja smo prije promatrali, u tom, što nam ne daju neposrednog, vlastitog iskustva, ali imaju prednost, što ih možemo lakše i opetovano upotrijebiti i što nam predstavljaju i ono, što je već prošlo. Možemo na fotografiji gledati stvari, gramofon slušati kolikogod puta hoćemo, i onda kad nema više one stvari, koja je naslikana, i kad nema više onoga koji je kao udahnuo gramofonu svoj glas.

Kinematografu i gramofonu slična je i štampa. Ona nam kazuje, što misle i osjećaju i pripovijedaju i mnogi oni, s kojima se ne bismo

nikada mogli razgovarati, jer su daleko od nas; ona nam čuva njihove riječi i kad su umrli, i opetuje ih, kolikogod ih puta opet hoćemo čitati.

Tako nam naša moderna kulturna sredstva pomažu, da uvelike proširimo uski krug našega iskustva. Golema je razlika izmedu nas i onih ljudi, koji svega toga nijesu imali na raspolaganje. Time postajemo mnogo sličnijima Bogu. Ipak uvijek ostaje neizmjerna razlika izmedu Boga i nas, jer je Bogu očito i otvoreno sve, što jest i što je bilo i što će biti, a nama uvijek ostaje najveći dio stvari sakriven.

Na treći je način Bog u svim stvarima nazočan, u koliko je ovima uzrok bistvovanja. Čovjek bez kulture može koješta učiniti i proizvesti; ali kultura mu daje sredstva, da može učiniti više toga i bolje. Mislimo samo, što bi čovjek bio bez oruđa, bez strojeva, bez industrije, bez organizacije djela, a sve je ovo samo plod kulture. Bjelodano je, da kultura, pa i materijalna, čovjekovu sličnost s Bogom uvelike umnaža i u koliko je Bog uzrok bivstvovanja stvari. Ali opet i ovdje ostaje neizmjerna razlika: Bog može sve proizvesti, a mnoštvo onih stvari, kojih čovjek niti svim kulturnim sredstvima ne može proizvesti, neizmjerno je veće od onoga, što može; a niti ono, što može, ne može bez pomoći Božje, dok Bogu ne treba ničije pomoći. Napokon je Bog temelj, bez kojega bi sve stvari bile apsolutno ništavilo; a do čovjeka ne stoji mogućnost stvari, nego ih Bog može proizvesti ili stvoriti bez čovjeka i kud i kamo veće i bolje.

Tako moderna materijalna kultura nužno vodi čovjeka sve to većoj sličnosti s Bogom, u koliko je Bog u svim stvarima nazočan na onaj trostruki način, koji spominje sv. Toma: Bogu su sve stvari podvrgnute, Njemu su sve očite i otkrivene, On im je svima uzrok. Ovoj sličnosti nužno vodi, tako je odredba Božja. Bog je mogao ne stvoriti svijet i čovjeka, ali pošto ga je dragovoljno stvorio, ter mu dao mogućnost, da može steći kulturu, nužno hoće, da kultura vodi sličnosti s Njime. Sva ona moderna kulturna sredstva: telegraf i telefon, željeznica i lada i aeroplan, kinematograf i gramofon, dalekozor i sitnozor, tiskarski stroj i bezbroj drugih strojeva, sve to nužno vodi čovjeka većoj sličnosti s Bogom, niti može čovjek ovo zapriječiti. Može si čovjek utvarati, da se udaljuje od Boga; ali ovom zabludom ne može oboriti činjenice; može željeti, da to ne bude tako, ali ni ova želja ne može promijeniti istine. Blago čovjeku, koji dragovoljno priznaje činjenicu, ter je zahvalan Bogu, što je dao i materijalnoj kulturi najuzvišeniju svrhu. Blago čovjeku, koji materijalnu kulturu upotrebljava prema njezinoj svrsi. Zato i Crkva ne gleda prijekim okom tečevine kulture, nego ih blagosiva. U novom Rimskom Obredniku (Rituale Romanum ed. 1925) ima raznih obrazaca za blagoslov željeznica, aeroplana, tiskarskih strojeva i mnogih drugih modernih kulturnih tečevina.

2. Drugo je svojstvo Božje: Bog sve znade. A i glede toga moderna kultura čovjeka vodi sve to većoj sličnosti s Bogom. Mnogi

misle, da upravo znanost najviše otuđuje od Boga ter dovodi čovjeka u opreku s Njime. Lako ćemo se uvjeriti o protivnom. Najprije treba istaknuti razliku između sadašnjeg pitanja i prošlijega, gdje smo kazali, da su Bogu sve stvari očite i otvorene i tako nazočne Njemu, a on Njima.

Bog ima znanost, neizmjerno savršenu. Sv. Toma opširno raspravlja ob ovom savršenstvu Božjem (Sum. th. 1, q. 14 — q. 17). — Znanost u pravom smislu stoji u tom, da znamo ne samo da nešto jest nego i zašto jest. Nema znanosti bez »zašto« i »zato«. Samo opisivanje ili pripovijedanje nije znanost, nego istom priprava na znanost. Najprije moramo znati, kakve su stvari, kakva imaju svojstva i kakva je njihova djelatnost; onda možemo pitati, zašto imaju takva svojstva i takvu djelatnost, i kojim su zakonima podvrgnuta.

Drugo je ustanovljenje činjenica, drugo istraživanje uzroka i zakona, do kojih stoje činjenice. Što bolje oboje napreduje, to bolje napreduje sama znanost. Moderna kultura nudi nam za jedno i za drugo izvrsnih sredstava. Sjetimo se bezbrojnih instrumenata, kojima se služi fizičar, kemičar, zoolog, botaničar, astronom, geolog, eksperimentalni psiholog i fiziolog, da uzmogne vidjeti, što se zbiva u prirodi. I metode, koje najuspješnije vode spoznaji činjenice, tečevina su kulture. U ovom je pogledu moderna znanost najviše napredovala. Ipak je i poznavanje zakona, prema kojima se zbivaju činjenice, u novije doba jako napredovalo. Mnogo je zakona otkriveno na svim područjima prirodnih i drugih znanosti. Tako je omogućeno i točnije poznavanje samih stvari, na kojima opažamo fenomene i zakone. — Istina, u tom pogledu moderna kultura ne pokazuje onoga uspjeha, kojemu se divimo u istraživanju činjenica i zakona; ali to ne vrijedi posve općenito, nego samo za onaj dio kulturnoga svijeta, koji ne poznaje i ne priznaje prave filozofije. Odgovor na pitanje o naravi samoj ovisi o filozofiji; zato ne može biti ispravan, ako se pretpostavlja kriva filozofija.

I znanost čini čovjeka sličnim Bogu; što veći napredak u znanosti, to veći napredak u sličnosti s Bogom. Ali opet uvijek ostaje neizmjerna razlika između znanja Božjega i ljudskoga. Bog znade sve, što jest i što je bilo i što će biti i što bi moglo biti. Sv. Toma kratko kaže (S. th. 1, 14, 9, c): »Bog znade sve, štogod i kakogod jest, ... sve štogod može koji stvor učiniti ili pomisliti ili kazati, i sve štogod može sam učiniti: sve znade Bog, makar stvari ne postojale — Deus scit omnia quaecumque quocumque modo sunt... quaecumque possunt per creaturam fieri vel cogitari vel dici et etiam quaecumque ipse facere potest: omnia cognoscit Deus, etiam si actu non sint«. A ljudska je znanost ograničena. To najviše osjećaju oni, koji su najviše napredovali: nova spoznaja otvara nove vidike i nove probleme. Bog znade odgovor na sva pitanja, koja si je ikada stavio ili će si staviti ljudski

duh, i na ona pitanja, koja će izmaći pozornosti svih, pa i najvećih umova. Bog je sve to uvijek znao i znade i znat će na vijeke; u Njega nema izmjene između znanja i neznanja, kao što u nas. Razlog tomu nalazimo sa sv. Tomom u tom, što je Božja spoznaja vječna, koja je sama Njegova bit (S. th. 1, 14, 9, c): »Budući da Božja spoznaja, koja je sama Njegova bit, nema druge mjere osim vječnosti, a ova bez ikakve sukcesivnosti obuhvaća čitavo vrijeme, to Bog sada gleda čitavo vrijeme i sve, što je u kojemgod vremenu, kao nešto, što je Njemu nazočno — Cum intelligere Dei, quod est eius esse, aeternitate mensuretur, quae sine successione existens totum tempus comprehendit, praesens intuitus Dei fertur in totum tempus et in omnia, quae sunt in quocumque tempore, sicut in subiecta sibi praesentialiter«.

Jer je Božje znanje Njegova bit, koja je bez ikakve sastavljenosti iz kakvihgod bilo fizičnih bilo metafizičnih dijelova, zato u Boga nema nikakova prijelaza s jedne spoznaje na drugu, s nesavršene na savršenu, nego je samo vječno savršeno znanje (S. 1, 14, 7, c): »Bog sve vidi u jednome, što je On sam ... Zato vidi sve zajedno, a ne jedno za drugim — Deus omnia videt in uno, quod est ipse ... Unde simul et non successive omnia videt«. Zato u Božjoj spoznaji nema nikakva zaključivanja, premda vidi uzroke i učinke, premise i zaključke (S. th. 1, 14, 7, ad 3.): »Učinke stvorenih uzroka vidi istina, Bog u uzrocima mnogo bolje nego li mi; ali ne kao da postaje Njegova spoznaja učinaka iz spoznaje stvorenih uzroka kao što u nas. Zato je Njegova znanost bez zaključivanja — Effectus causarum creatarum videt quidem Deus in ipsis causis multo melius quam nos; non tamen ita quod cognitio effectuum causetur in ipso ex cognitione causarum creatarum sicut in nobis. Unde Eius scientia non est discursiva.« Tomu možemo dodati, što sv. Toma ne spominje, da Bog niti ne sudi kaošto mi, prelazeći od ideja subjekta i predikata na sud. Znanje Božje ne postaje, ne raste, ne razvija se, nego je od vijeka savršeno; a naša znanost postaje, raste, razvija se, nikada nije savršena. Kao što je vječnost iznad vremena, tako Božja znanost nad ljudskom.

Jer je Božje znanje sama bit Njegova, koje je u svakom pogledu neizmjerno savršeno, zato je neizmjerno i ono savršenstvo znanja Božjega, koje zovemo jasnoću i sigurnost. U Boga nema tame, dvoumljenja, naslučivanja; a u nas ...

Premda između Božje i ljudske znanosti uvijek ostaje neizmjerna razlika, ipak možemo i u znanosti postići sve to veću sličnost s Bogom. Što se više proširi naše znanje, to smo sličniji Bogu, koji sve zna. A moderna kultura sa svojom štampom, sa školama, bibliotekama, putovanjima, kongresima i t. d. nudi nam izobilu sredstava, da možemo proširiti svoje znanje. Zato nam je Bog dao i znatiželjnost, da nas potiče na stjecanje novih spoznaja i problema.

Što je savršenija spoznaja, to veća je naša sličnost s Bogom; zato je znanost u strogom smislu tako uzvišena. To je razlog, zašto ljudski um neodoljivom silom sve to dalje i dublje traži uzroke i zakone, ter ispituje samu narav stvari. Tako se približavamo Bogu, koji sve razumije.

Poznavanjem zakonâ i uvjetâ i uzrokâ naša znanost vodi nekoj sličnosti s Bogom, čija je znanost vječna i nepromjenljiva. Sistematika opet uvodi jedinstvo i red u znanost, i time postizavamo sličnost sa jednostavnošću Božjega znanja.

Iz svega toga, što je dosada rečeno, jasno je i to, da nas moderna znanost vodi sve to većoj sličnosti s Bogom i glede jasnoće i sigurnosti znanja. To ostaje istinito, premda skepticizam mnogima ne da, da se vesele spoznatoj istini.

Budući dakle da znanost nužno vodi sličnosti s Bogom, čija je znanost neizmjerno savršena, razumijemo, zašto Crkva pokazuje toliku naklonost prema svemu, što se odnosi na znanost. Za tiskare i tiskarske *strojeve, za biblioteke, za* škole određuje posebne blagoslove u svom Obredniku (Rituale Romanum 1925). U crkvenom Zakoniku (Codex iuris canonici) dala je Crkva zakone, koji smjeraju na to, da se što više unaprijedi znanost, istina, znanost crkvena u prvom redu, ali ne isključivo. Kako Crkva visoko cijeni znanost i one, koji se znanošću bave, to pokazuje kod svake zgode. I među svecima odlikuje one, koji su se isticali znanstvenim radom, posebnim naslovom »Doctor Ecclesiae«. Tako radi Crkva, jer je uvjerena, da znanost vodi sličnosti s Bogom.

Ima, istina, učenjaka, koji zaziru od Boga; ali tomu nije kriva znanost, nego zabluda, da ne govorim o drugim razlozima, koji nijesu spoznajne naravi. Oni učenjaci zaziru od Boga, ne jer su nego premda su učenjaci.

Osim toga moramo si opet dozvati u pamet, što smo već na svršetku prvoga dijela promatrali sa sv. Tomom: svaka djelatnost istina ide za sličnošću s Bogom i nužno postizava ovu svoju imanentnu svrhu: ali subjekt one djelatnosti može imati izrijekom protivnu namjeru, da ne postane sličan Bogu, i može si utvarati, da može izvesti svoju namjeru. Ali niti može ova zabluda promijeniti istine niti ona želja oboriti činjenice. Zato nepokolebljiva stoji istina, da znanost, kao što i materijalna kultura nužno vodi sve to većoj sličnosti s Bogom, premda ih ima mnogo, koji bi htjeli da znanost i uopće kultura vodi opreci između Boga i čovjeka. Ne kultura, nego zablude i zla volja unosi razdor u onu obitelj, u kojoj je Bog otac a mi djeca.

Blago onoj obitelji, u kojoj vlada ljubav i sklad, gdje je volja očeva svima sveta. Blago nama, kad nam je volja našega Oca na nebesima sveta, koji hoće, da svakim svojim djelom postajemo Njemu slični i kad i mi samo za tim idemo kod svih svojih djela. Kao što

djeca, koja štuju volju svoga oca, tako ćemo se i mi osjećati sretnima. Ako ima sreće i zadovoljstva na svijetu, jamačno osjeća je onaj, koji se posve predao Bogu kao ocu svojemu, vršeći uvijek Njegovu volju. U tom stoji i naša čast: kolika je naša sličnost s Bogom, tolika je naša čast. Što je veća naša kultura, to sličniji možemo postati Bogu, samo ne smije nedostajati dobra volja, jer bi tako bio nesklad u nama; a što je neskladno, ne može biti slično Bogu, vječnoj neizmjernoj harmoniji. Ali volja je u našoj vlasti, i zato možemo uvijek imati sklad u sebi, ako hoćemo. To je naša utjeha, što možemo imati sreće i časti, koliko hoćemo. Ova je svrha kulture: da nas dovodi Bogu i sve to većoj sličnosti s Njime, sve to većoj sreći i časti. Ako se ko udaljuje od Boga i svoje sreće, nije kriva kultura, nego vlastita volja.

To je lijepi, časni, utješni, sigurni odgovor na pitanje: kuda vodi kultura?

Franjo Šanc D. I.

Slobodno zidarstvo u SHS.

U lipnju g. 1925. priredile su pariske framasunske lože »Grand Orient de France« i »Grande Loge de France« svečano zborovanje. Jugoslavenske je framasune zastupao šef beogradskog dopisnog ureda u Parizu Dušan Tomić. On reče na tom zborovanju: »Malo je kome poznato, da su postojale već više od 100 godina prije svjetskog rata slobodno-zidarske lože u cijeloj Evropi, a naročito u Francuskoj i u slavenskim pokrajinama bivše Austro-Ugarske. Iza svršetka rata ustanovljena je g. 1919. u Beogradu »Velika jugoslavenska loža«, koja je najmoćnija u našoj kraljevini i uopće u srednjoj Evropi. Velik dio naših najpoznatijih političkih i drugih ličnosti začlanjen je u njoj«.

Ova je izjava vrlo važna. Eto i po Tomiću framasuni su kod nas organizirani, dapače su framasuni »velik dio« naših političara. Kako smo već vidjeli u br. 1. »Života« ove godine, cilj je framasuna protivu kršćanski i oni se ne sastaju, da se Kristu mole ili bezazleno raspravljaju o valuti ili eksportu. Ex ungve leonem! Po djelima i razvoju javnih naših prilika osjećamo i previše njihov utjecaj i kako su oni moćan i odlučujući faktor u SHS. Dobro će biti, ako malo pobliže ogledamo njihov razvitak kod nas.

1. Slobodno zidarstvo u Srbiji.

Krajem 18. vijeka postojale su lože u Beogradu, Vidinu i Vlaškoj. One su imale politički cilj više nego li što drugo. Ne zna se točno,